

161 *zbití zabiti* – 164 *po listy* pro listy – 165 *odpustil* povolil, dovolil; *odbuda* zapudě, propustě – 166 *se zamúti* zarmoutila se; *zevnitř* navenek – 167 *kterak to pójde* jak se to stane, co se bude dít; *u plně* zcela – 171 *drahně* velmi

172 *zvědě* zvěděl, dověděl se – 179 *tvého manželstvie* manželství s tebou – 180 *za děvku* za děvečku, za služebnou – 190 *jakožs mi dal* které jsi mi dal – 191 *nepodobné* nevhodné – 193 *zase* zpět – 195 *može* mohl – 197 *osta* zůstala – 198 *vyjide... jide... jidechu* vyšla... šla... šli

202 *zavrže* zavrhne; *zastaralú* starou

206 *v Saluci* v Saluzzu (podle lat. předlohy město Salutiae bylo Valterovým sídlem) – 209 *Fádem ssazeni* rozsazení podle řádu, pořadí; *vedlé* podle – 210 *to zjednati* postarati se o to – 212 *chtivě* s chutí, ochotně – 213 *zracovati* obracet, otáčeti

215 *jako o třetie hodině ve dne* asi v devět hodin ráno – 217 *margrabinu radu tu* to rozhodnutí markraběte – 218 *směnu* výměnu; *dřevnie* dřívější, předešlá – 219 *přípravy plna byla* byla plně zaměstnána přípravou – 220 *ani se svými stydieci šatmi* ani se nestydíc za své šaty – 222 *poctivě pořád* uctivě po pořádku – 224 *ochotnost* laskavost

232 *rozkošnějie* rozkošněji, jemněji – 235-236 *mi jest... oznámena tvá viera* poznal jsem tvou věrnost – 238 *sama* jediná – 240 *ještos je mněla zatracena* (duál) ty, které jsi pokládala za ztracené – 243 *shlučivše se* shluknuvše se, shrnuvše se

248 *testa* tchána – 249 *což jest byl umyslil* co si byl usmyslil – 253 *aby vieru drželi* aby zachovávali věrnost – 255 *v puolkách* v protivenstvích

RUDOLF A BRIZELDA

Toto vypravování bylo složeno v českém prostředí latinsky jako protějšek oblíbené historie o Grizeldě. Brizelda je protikladný typ, představuje ženu veskrze špatnou. Po literární stránce je pro vypravování charakteristické nejen neorganické hromadění dobrodružných, exotických a pohádkových prvků (podobně jako pro kroniku o Bruncvíkovi), ale i přejímání celých pasáží z jiných zábavných děl, např. z Trojanské kroniky. To ukazuje, jak převládlo zábavné zaměření. Povídka byla zpracována také česky; tato verze je zapsána v rukopise (z r. 1472) spolu s povídkou o Grizeldě, což ukazuje, že obě povídky tvořily jakýsi diptych. Český překlad se drží latinské předlohy, od 4. kapitoly je však text předlohy krácen a 10. kapitola je pak proti předloze přidána. Po jazykové stránce je překlad prosycen latinismy do té míry, že je místy těžko srozumitelný, zvláště tam, kde méně vzdělaný český překladatel navíc špatně porozuměl složitějším místům latinské předlohy s úvahovými odbočkami. Česká povídka o Brizeldě je příznačná pro literární život své doby; dokládá snahu o jazykové zčešťování nově vznikajících latinských skladeb bez hledání opory v starší tradici příbuzných českých skladeb (k nim patřila např. povídka o Apolloniově Tyrském).

Brizelda, manželka rytíře Rudolfa ze Šluseverku, onemocní malomocenstvím. Rudolf ji neopustí, jak mu radí jeho přátelé, a když je postaven před rozhodnutí buď opustit ženu, nebo se vystěhovat ze země, odejde s Brizeldou a dětmi do ciziny. Dostane se až k vdově po portugalském králi, který nedávno padl v bitvě se dvěma pohanskými králi, bratry. Rudolf v boji usmrtí jednoho z královských bratří, potom zabije v souboji zástupce pohanského vojska a tím osvobodí celou zemi od pohanů. Královna mu nabízí všechno

svůj majetek i lásku, ale Rudolf zůstává věren Brizeldě. Když se doví o kouzelné studánce, která léčí malomocenství, k níž je však nesnadné se dostat, neboť přístup k ní je spojen se smrtelným nebezpečím, rozhodne se s nasazením vlastního života dopomoci Brizeldě k uzdravení.

Kapitola devátá

Tehdy králová pilným úmyslem znamenavši jeho stálost a že nikoli od jeho úmyslu hnutie nenie, ač koli neráda, jednoho rytieře v cestách více svědomého jemu dala za vódcí, kterýžto své panie však s reptáním uposlechl a tohok sobě přijav, s řečeným Rudolfem, s ženou, s dětmi a s Rudolfovým jediným pacholkem na voze k té studnici upřemú cestú jeli sú. A když sú do lesa přijeli, v kterémž ta studnice bieše, a aj, hadovým sípěním a jiných jedovatých žížal jich uši byly naplněny. A protož ten vódce jemu cestu k studnici krátkými slovy ukázal a ihned od něho odpuštění vzav domov zase se navrátil. Tehdy Rudolfus znamenav naučení toho vódce pravú cestú jel jesti k té studnici, a když již blízko u nie bieše, ihned s obú stranú zvierať ukrutných množstvie, hadów, vřetenic, ještěrov a jiných jedovatých žížal na ně se řítilo. Ale Rudolf nic nejša strašliv, meče dobyv, což se jemu koli napletlo, všecko napořád bil, jednak zvěři hlavu rozfal, jednak hady a vřetenice na dvě přetínal. A tak i pacholek, kterýž na voze stál pro zbraňování syna a dcery a manželky jeho, kterýchžto dosiehl zvierať, hadów aneb ještěrov, všecky napořád bil. A tak dlúho oba je rubášta, že jedny zmordovali a jiné zahnali. Již nečili tudy takově nižadné více žížaly, ješto by se jie strachovali, a ihned z prikázanie Rudolfa žena jeho, řečená Brizelidis, s voza ssedla a ruce v té jisté studnici zmyla. A ihned od nie malomocenstvie zhynulo. Potom umyla jest i tvář a tak počila, že zdráva, jako kdy prvé byla; a svrhši šaty své všecko tělo zmyla, a tak po všem těle zdráva učiněna byla. A tak pacholek i s dětmi, ač koli jsú toho nepotrebovali, v té studnici také sú se zmyli. A potom všedše na vóz do města sú se navrátili, kteréžto králová i jiní všickni s radostí je přivitali a jich zdraví sú se radovali. A divili sú se mnozí směllosti rytieře toho. Avšak více malí pacholíkové divili sú se pěknosti a kráse ženy té a na ni hleděti a jako nasytiti se nemohúc. Ale i ten hospodář, kterýž se na tu ženu nahleděti nemohl, a člověk ten starý bieše, jejie krású zklamán jsa, divným myšlením své šediny obtiežil a smysly své v nemúdrost mladú obrátiv, od cesty spravedlnosti jinú poblúdíil. A tak nemoha sobě v tom shověti, vzav před se čas, kdyžto Rudolfus, manžel té jisté ženy Brizelidy, při ní nebieše, k ní šel jest a vešken stud odloživ své mysli tajemstvie jí otevřel i řekl jest: „Najmilejší paní! Velmi sem povýšen v zbožiech, mých otców pečlivost jest ustavičně shromáždila a mně jest to ostavila, kterýchž sem nikdy nikoli nemrhal, ale raději snažným ustavičným potem svým sem rozmnožoval. Radujij se také dětem svým, kteréžto viem jisté ode mne poslé. Ale ještě nynie více veselím se,

kdyžto vidím rytieře tak statečného a silného, že jeho silú nepriatelé naši
jsúf zahrnutí a my v pokoji sme zóštaveni; a to viece, že zmordováno tak
mnoho zvierat, hadóv a jiných žízal jedovatých; tě, kterúz někdy malo-
40 mocenstvie ohavnú jest činilo, ku prvniemu zdraví skrze obmytie dovedl.
Zajisté štěstie již by mě ovšem v této mierě povýšilo, jestliže, což sem umyslil,
prvé nežli bych umřel, mohl to v skutku skonati. Neb viem jednoho
krále velmi znamenitého, jenžto zemí, hradóv přieliš dosti má a bohatstvie
veliké a všechny lidi svú krású přielišnú převyšuje. Ten z své mladosti
45 žádné ženy pojieti nechtěl, leč tu, která by jej krású převýšila. Ale ty,
poněvadž si žena, jiné všechny ženy krású převyšujec, na toběž také přiro-
zienie nic nepochybilo, jediné že tě smrtedlnú ustanovilo. I což by pak
většieho štěstie žádati chtěla, než aby toho krále za manžela přitovarišena
sobě viděla, neb jistě bez pochybenie časové tvoji budú veselí, i což kolivěk
50 pěkného neb libého tvój úmysl požádá, věz, že všechno budeš mieti. A aby
neřekla, by tyto řeči lstivé aneb potřebné byly, hotov sem tě do země toho
krále na své zdravie dovésti a tě za manželku jemu dáti; ani sobě mni velmi
zlé, že malé panství, v kterém si byla, za veliké královstvie vyměníš, ješto
tomu králi kniežata, hrabie, páni, rytieři, panoše i také měšťané s velikým
55 poddáním slúžie, kteříž tobě také jako jejich pánu ovšem slúžiti budú.“ Ale
žena ta Brizelidis tu všechnu mrákotu stydlivosti od sebe odvrhši, což sobě
na mysli mysli, vzdechla, a takto jest mluvila řkúci: „Jestliže to učiniti
chceš, což praviš, učiním, k čemu mě nabiezíš.“ A o tom, kterak mezi nimi
mělo býti, krátkými slovy mezi sebou zavřeli. Ó přenevěrná manželko, ne-
60 řádný falši! Pověz, nešlechetná ženo a na věky hanebně zlořečená, což viece
měl tobě učiniti neb mohl najvěrnější manžel tvój, kterýž když tě ohavností
malomocenství mrzkú mohl od svého tovařistva odděliti a tebe s jinými
rovnými malomocnými u předměstí měst nechati, netoliko se od tebe od-
trhnúti nechtěl, ale také i své dobré urozené přátely a starosty, kteříž proti
65 němu mluvili, opustil a jimi jakožto cizími pohrdal a radu jich ovšem zavrhl,
hrady, nábytky a zbožie za peníze prodal všecko a s tebú se bral do jiných
a cizích krajin, předloživ krajiny cizí krajinám svým. Nezdali pro tvé polep-
šenie a zdravie svój život mnohým nebezpečenstvím byl poddal, kdyžto
proti hadóm a jiným žízalám tak velmi se zastavil a sužoval? A což jest toto
70 tehda, jenž jemu za tak mnoho dobrodienie navracuješ, aneb kterak stydlivost
odvrhši všechny přísahy své zrušitis směla, že poškvrněnú nevděčností
jsúci poškvrněna tobě věřicieho svéhoš věrného zklamala manžela, jenž tvé
stálosti a viere u plně se svěřil?

Kapitola desátá

75 Ale Rudolfe, kterak tě tak mladosti připudila blůditi ukrutnost, aby
ženským pochlebenstvím a pláčóm věřil a ochotnostem lstivým! Zajisté
ženám jest od přirozenie dáno, aby v nich nižádná nebyla pevná ustavič-
nost, kterýchžto žen když jedno slzí oko, směje se jejie druhé oko vnitřní.
80 Jichžto proměna a nestálost ku klamání mužův vzdycháním přivodí, a čímž
viece milosti mužóm ukazují, hned když od jiných budú nabádány milostí,
svú ukázanú ustavičnost brzo proměnie a převrátie. A jestliže žádný
nabadač jim se nezjeví, ony, když chodie aneb se túlají častokrát na ulicích
aneb kdyžto sedie v okéncích, tajným vyznáním vzhlédaní milovníkův
sobě hledají. Protož nižádná v pravdě nádejie nenie tak falešná jako ta,
85 kteráž v ženách přebývá a pocházie od nich. Ihned hodně ten mládenec za
blázna móž jmien býti, a mnohem viece stařec aneb k letóm příšlý, kterýžto
v ženském pochlebenství vieru zakládá a jich zevnitřníemu okazování tak
nevěrnému poddává se. A protož což jesti to, jenž by praveno bylo o usta-
vičnosti žen, kterýchžto pokolenie vlastenství v sobě má, aby brzkú křeh-
90 kostí jich úmyslové rozpuštění byli změněni? I jistě nepodobné jest člověku
jich lstivosti a lehké proměny vypsati moci, poněvadž viece než móž pově-
děno býti, jsú jich vrtlí úmyslové nešlechetni a zlostní, jakož toho dóvod na
této ženě zjevně máme.

Kapitola jedenádstá

95 Jistě kronika tato, ó přenešlechetná ženo, o tvé nestydlivosti, jenž tak
muže svého opustivši jiného boku si se přitovařisila, dosti vypisuje jasně.
Ale ta pokuta o tvé zlosti pošla jest, že pro zrušenie slibu tvého zjednáním
božím mizerně si smrt vzala, jakož dále potom zde se vypisuje. A což viece,
vzemši ta žena řečená Brizelidis od hospodáře svého potřebnú potřebu,
100 kdyžto připraveny biechu všecy věci, jenž k jich jiezdě biechu potřebné,
vzemši s sebu děti, točížto syna a dceru, na lodí sú sedli a tiší větrové jim
vějiechu, takže ustavičně dnem i noci se vezúc k městu tomu, v kterémž
řečený král obydlé jmějieše, právě sú příšli. A kdyžto k známosti řečeného
Rudolfa z mluvících hlaholné pověsti o ženě jeho a manželce, kterýžto viece
105 nežli sám se miloval, i také o jeho dětech, že sú pryč jely, příšly, tak velmi
velikými bolestmi učiněn jest zarmúcen, že ihned padl jest na zemi a omdlel
jest a ovšem mluvití nemohl jest. Ale když po dlúhé chvíli zase k moci
a k smyslu se navrátil, ve mnohé srdce žalosti, žalostí velikú želel jesti
pěknosti jejie k cizím rukám přitulování. A tak konce nižádného nebieše
110 želenie a mučenie jeho. Ale králová to slyševši, bieše bolestí trápena. A tak
o navrácení té ženy divné rady biechu v prostřed vydávány, ale aby zarmú-
cená mysl rytieře toho mohla obměkčena býti. Ale když se žádná rada sluchu

jeho nelíbila, rytieř ten odvrh rúcho své k rytieřství prísluhující oblekl se
jesti v způsobu kramáře. Nakúpiv perel, prstenov zlatých a jiných rozlič-
115 ných klénotov, lodí našed, vpustiv tam všechny věci, kteréž k příčině prívozu
hodné biechu, v tovařiství jednoho znamenitého pacholka, kteréhož jemu
králová dala byla, hospodáře svého honiti chtěl a honil. Kterýžto když jeho
honil, několiko dnov tichými větry povievajícími plavil se jest. Potom, jakž
pán bóh ráčil, k městu, kdež ten král a manželka řečená Brizelidis bieše, se
120 připravil, na zboží ani na těle žádné škody nevzal, do hospody k hospodáři
jednomu v způsobě kramáře šel jest, kterýžto hospodář život Rudolfov
hladem a prací ztrápený milosrdenstvím člověčím napravil, točížto že jemu
jiesti a píti dal.

Kapitola dvanádstá tuto se píše

125 Když jeden na druhém novin se ztazoval, hospodář předspiešiv na řeči
hosti svého, že král země té neslýchané pěknosti ženu sobě pojal, a za noviny
pověděl, a že proto lidé přebývající v tom městě i jinde okolo pole jdúce
vesele. A když bieše ráno, Rudolf ne jako rytieř, ale jakožto kramář kuoš
s klénoty a s kamením drahým a s perlami naplněný až k chrámu nesl jest,
130 v kterémžto král a žena jeho Brizelidis podlé obyčeje pohanského bohóm
oběti zvykli dávati, na svém vlastniem chrbetě donesl, a na miestě, kudyž
král jezdil a chodil do chrámu, podloživ prostěradlo, svůj kráмец rozkladl
ku prodávani svým klénotóm. Ale že v těch krajinách takoví klénotové
a kameni nebyli vídáni ani tu v okolních blízkých krajinách bývali nalezeni,
135 protož lidé s větší chtivostí to kupováchu. I přihodilo se je, když pohanští
kněží podlé obyčeje jich služby své bohóm, v kterýchžto doufanie měli,
v chrámu činili, že děti Rudolfovy vedeny biechu do chrámu, z kterýchžto
jedno, točížto pacholík, chtěl viděti nové věci, k řečenému šel jesti kramáři.
A tak najprv na klénoty pohleděv, potom v tvář otce svého pilně vzhlédl
140 jest, kteréhož dobře po řeči i po tváři poznav otce svého, a tak všeho nechav
k mateři stojící v chrámě přistúpil a jí pověděl, že otec jeho přišel, požádav
najprv od nie daru znamenie radosti, točížto koláče. A tak i dcera potvrdila
řeči bratra svého a mysl mateře své v tom ujistila. Ale ona smělost a stateč-
nost v tom muže svého předkládající na své mysli pilně znamenala, k miestu,
145 kdež ten jistý kramář stál, šla jest a k němu přiblíživši se se vším znamením
pilným své zraky obrátila, takže svého poznala bez pochybenie muže. A tak
o smrti jeho horlivě pracující, krále přivolavši, jeho namlúváše tiemto
obyčejem: „Najmilejší králi a pane mój milý! Co však zaplatí aneb poctivá
jasnost Tvá dá tomu, ktož tvrdého a úhlavného nepřítele tvého snažiti se
150 bude v tvú moc dáti, zvláště takového, kterýžto bratra tvého ukrutným
mečem zahubil jest a shladil s světa, a tě s lidmi tvými s pole sehnal, kteréš
mohutně držal neb měl?“ Jižto král vece: „Ó, kterak vzácné jest mému

sluchu toto tvé povědění, které jsi v této míře k mé žádosti přivedla
a k známosti, točížto abych toho mohl mieti v moci své, kterýžto najmilej-
155 šieho bratra mého zabil a mě i mé lidi bojem rmútití směl a o to se pokusil;
když by tento v moci mé byl, jáf bych byl řečený syn štěstie, a ne pastorek,
neb toho, ktož by mi jeho v mú moc dal, královstvie a země, kteréž mám,
spolu učinil bych dědice, a což by na mně žádosti požádal, podlé moci mé
konečně bych naplnil.“ K němužto Brizelidis vece, Rudolfova žena: „Aj
160 králi, o komž mluvíme, kramář tento jest, kteréhož teď vidíš. Ten tobě škody
napřed jmenované učinil jest a ten tebe království křesťanského, o kteréž
si pracoval, velikými boji zbavil jest tě jeho. Protož toho příkaz jíti
oděncóm svým bez prodlení. A když pak jeho jieti chtieti budeš, ať toto
zachovají: Ať sto silných rytieřův, kteréž máš, k němu přistúpie a ty věci,
165 kteréž prodává, ať s ním trží, a měl-li by těch věcí více v koši svém; a když
se on po ty klénoty do koše schýlí, ať oni jemu nohy ihned podtrhnúce na
zemi jej povrhnu a tak ať se snažie, aby jeho drželi, aby nikoli vstáti ne-
mohl; a jestliže by se jinak stalo, musili bychme beze všeho pochybenie
všickni od rukú jeho zemřieti, jenž jesti tak veliké síly.“

170

Kapitola třinádstá tuto se píše

Tehda ten král nevěrný a od ženy Brizelidy Rudolfovy jejie nešlech-
ností převelmi zmámený k jejiemu rozkázání sto mužův vybrav, radu,
kterúž žena Brizelidis o kramáři vydala, aby pilně zachovali, jim přikázal.
Kterižto mužie k Rudolfovi kramáři přistúpivše, jeho ne bez úrazu osob
175 svých obyčejem svým, jakož se napřed píše, jeli sú a jatého k přítomnosti
králově přivedli. Ale král skrze to učiněn by velmi vesel, i protož král silně
kázal volati, a by k tomu mladí i také staří i bohatí sebrali se, pod pokutu
velikú ustanovil i přikázal. A také z rozličných měst a městeček sebrali se
lidé velikého množství. A když se stazováchu příčiny zavolání svého,
180 taková s strany královny dána jim odpověď, aby však každý vypravil, co by
z toho mělo učiněno býti, kterýž bratra králova mečem zabil a krále, kte-
rýžto v cizí zemi pole mohutné měl, jakožto ukrutník s pole sehnal. Od
mnohých tehda tu stojících rozličná posuzování vycháziechu, aby čtvrcen
byl, jiní, aby byl oběšen, jiní, aby byl utopen, jiní, aby byl spálen. A když se
srovnati nemohli, povstav jeden člověk z rady královny, stařec převelmi
185 starý, mravy dobrými naučený a dobrotú svú jiné převyšuje, takto jesti
vymlúval: „Ó králi! Nezdá-liť se tobě dosti k tvému zatracení, že s cizí
v cizoložstvu přebýváš ženú, nebojíš se mieti jie, kteráž by více vám ohav-
na měla býti, že svůj manželský stav přestúpila? Jednoť jest, cožř radím
190 tobě: Jestliže se čiješ milostí a láskú jejie obtiežen, aniž se od jejieho tova-
řistva odtrhnúti můžeš, ale jediné muže jejieho v ruce jejie daj. Kteréhož

jestli ona v prvniem zdraví osobu jeho ustanoví, životem živ buď, jestliže opět od nie k smrti ustanoven bude, smrtí umři. Ty však jeho smrtí nevinen budeš a jistě pohřiechu vina ne na tě, ale na ni obrácena bude.“ Tuto zajisté radu 195 přístojící všickni jakožto dobrú a užitečnú chválí. A ten Rudolf věrný, kramařík, v ruce ukrutné manželky své a v moc jejie dán, aby ona z něho učinila, co by se jí líbilo kolivěk učiniti konečně.

Kapitola čtrnádstá

Važte tuto, lidé světšti, manželství těžkostí obtiežení, učte se v tova- 200 řství své ženy poctivě a boha se bojiece pojímati, a od těch, kteříž láskú od bohatství berú počátek v skutku, se zdalovati. Slyšte a rozumějte, kterak jesti ženská k proměnění a nejistá způsobu a vždycky mužův cizich žádá, jakožto žádá založení tvorú. Ó, by založení jednú v tvor vejdúci 205 mohlo dosti mieti své tvářnosti! Ale jakožto z tvorú v tvor pocházeti známo jest, tak i ženské žádosti od mužův k ženám pocházejí, jistě zjevno jest, leč jedno stydlivosti bázen něco chváleného na nich pozostavuje. Ale aby nynějšíe této kroniky řád v krátce se dokonal a aby čtúce pro dlúhost a velikost tesknosti nemohli by k konci konečnému ji vypsati ani již slovy nebo řečmi delšími protahovati: Protož seznavši v jistotě žena ta Brizelidis, že 210 manželka jejieho život i umrtvení bieše v jejích rukú, vieru a dobrodienie, kteréž jí činil manžel jejie věrný, zapomenuvši, ale nevděčná jsúci, k jeho smrti neslýchané muky vymyslivši vypravila. A těch múk k dokonání úmysl králův k horlivosti zbudila a prostřed komory, kdež král ten léhati směl, řeřavé uhlé posypati kázala a k slúpu, kterýžto byl k zadržování 215 sklepův udělaný, přivázati pevnými řetězy kázala a před dveřmi komnaty té množstvie oděncův ustavila proto, zda by se jemu rozvázati přihodilo, aby král i ona jeho rukú zmordování nebyli. A také muže svého k většímu rozmnožení bolesti, aby spieše duši svú stvořiteli vrátil, žena ta jistá nešlechtná Brizelidis svrhši s sebe rúcho své s králem i s dětmi do lože, kteréž 220 nedaleko od múk Rudolfových, byla vešla a krále k plameni smilství rozniečila, Rudolfa, manžela svého, vidúcieho skutky cizoložství s ní pášice. Po kterých naplnění obtieženy byly jich oči, oba spolu sen veliký napadl takový, že ani mizernými křičeného Rudolfa hlasy se mohli probuditi. Ale syn Rudolfův, jakž uzřel krále a máteř spáti, hlavy své pozdvihl, k vytažení 225 meče, kterýžto u hlav králových ležieše, vši pilností usiloval. A jsa hnut milosrdenstvím nad svým otcem meč králův kradmo vytáhl, ač koli bos jsa, však se nad svým otcem smiloval, k slúpu, jakož se píše napřed, k němuž bieše přivázán, příběh, svazky jeho zprostil a spolu s ním z ohně vyskočiv oděnie krále, kteréž v té komoře bieše, popadl. Kterýž když bieše jím oděn, 230 bolesti veliké, kteréž byl měl v těch mukách, zapomenuv, vytáhl králův

meč, kterýžto v hlavách jich visel, krále s královú i se dceří probodl a meč
 v ně vstrčil. Vzem s sebu syna, otevřev dveře komory – nižádný mu z stráž-
 ných komňaty nepřekazil – na cestu se s synem bral. A po dlúhé zajisté chvíli
 235 procitívše strážní, když chtiechu Rudolfovy kosti z ohně vybrati, do kom-
 ňaty vešli a uhlé velmi pilně ohledavše ovšem, když v ohni nenalezeechu nic,
 divili sú se velmi a k loži krále tichými kroky sú přistúpili i uzřechu tři
 mrtvé spolu probodené a z těl těch konec meče uzřeli. Protož velikým křikem
 plakáchu jich záhuby, z svých hlav vlasy trhajíce, pěstmí svými tepúce své
 240 prsi a divným želením pána svého smrti želejíce. Svolavše starší a jiné
 královstvie toho, co jesti se stalo, plačtivými listy oznámili, a s nimi pospie-
 chaním brzkým Rudolfa na břehu stojícíeho a přivozu čekajícíeho honili sú.
 Kterýž také honěnie jich znamenav synu svému na břehu tu blízko vstúpiti
 kázal, aby se jeho statečnosti podíval. Ale nepřítelé k Rudolfovi hnánie
 učinivše, tak dobře jiezdní, jako pěší, jeho aby..., snažili sú se. Ale on v pána
 245 boha a v sílu svú doufaje na své nepřátely se obrátiv, a udeřil jednoho z nich
 v bedro, s koně jeho svrhl a polapiv ten kuon chtějete neb nechtějete naň vsedl
 a šiky jich mužsky proskočiv jednak jednoho ranil, jiného s koně svrhl,
 jednak jiného zabil. Tak dlúho své nepřátely utiskal, až k některakému
 rytieři, kterýž jich šiky spravováše, přiblížil se, kteréhož tak tvrdě v moci
 250 ruky své udeřil v hlavu, že jemu na dvě hlavu rozfal. A to jiní viděvše
 jakožto smrti nebezpečnosti se jeho varovali, a protož nechavše Rudolfa
 navrátili sú se do města. Tehda Rudolf dočekav přivozu, vzav syna svého
 na lodí vsedl a do města toho, kdežto své čeledi nechal, ve zdraví se
 navrátil. Kteréhožto králová s poctivostí velikú přivítala. A tu pak některé
 255 časy bydlěše Rudolf, syna svého pána boha se báti a jeho přikázanie ostré-
 hati učil. A tak se roznemohl nemocí i umřel jest.

Dokonala se řeč velmi pěkná a užitečná každému, ktož chce čísti
 o Rudolfovi rytieři a o Brizelidě ženě jeho nešlechtné, kteráž jemu mnoho
 zlého činila, a kterak jie pán böh nad ním pomstil.

1 *králová* královna; *pilným úmyslem znamenavši* pozorně sledovavši – 2 *od jeho úmyslu hnutí není* nelze změnit jeho úmysl – 3 *svědomého znalého, zkušeného; za vůdci* za vůdce, průvodce – 5 *upřemú* přímou – 6 *bieše* (imperf.) byla; *hadovým sípěním* hadím syčením – 7 *žižal* plazů – 8 *od něho odpuštěnie* vzav rozloučiv se s ním, požá-
 dav o propuštění – 10 *jesti* jest ti; *s obú stranú* (duál) z obou stran – 11 *vřeteníc* pla-
 zů, hadů (podoby vřetená; zvl. o slepých) – 12 *strašliv* postrašen; *dobyv* chopiv se –
 14 *pro zbraňování* na ochranu – 16 *rubášta* (duál) rubali, sekali, pobíjeli – 17 *nečili*
tudy takově nepozorovali tak – 20 *zhynulo* zmizelo; *počila* pocítila – 24 *kteréžto* a ty –
 27 *hospodář* hostitel; *se nahleděti* vynadívati se – 28 *zklamán* oklamán, okouzlen –
 30 *nemoha sobě v tom shověti* nemoha to vydržeti; *vzav před se* vyhlédnuv si – 33 *v zbo-
 žiech* majetkem, bohatstvím – 36 *kteréžto viem jistě ode mne pošlé* o kterých vím, že
 jsou bezpečně mé – 41 *v této mieře* tímto způsobem, takto – 42 *v skutku skonali* usku-
 tečniti – 45 *pojieti* pojmouti – 46 *přirozenie* příroda – 47 *ustanovilo* učinilo – 48-49 *by
 chtěla...*, *aby viděla* bys chtěla, abys viděla – 48 *přítovařišena* připojena, přidružena –

51 *aby neřekla* abys neřekla; *by že by*; *potřebné* falešně naléhavé (fraudibus commixtos) – 52 *na své zdravie* na svůj vrub, o své újmě – 52-53 *ani sobě mni velmi zlé* a nevykládej si za nevýhodné pro sebe – 56 *mrákoťu* zábranu (přen.) – 58 *nabiezíš* vybi-
zíš – 59 *mezi sebu zavřeli* smluvili, ustanovili – 59-60 *neřádný falši* špatný podvode –
62 *mrzkú* zohavenou; *tovařistva* spolužití – 64 *prátely a starosty* příbuzné a rodiče –
66 *nábytky a zboží* movitý majetek a statky – 67 *předloživ krajiny cizí krajinám*
svým dav přednost krajinám cizím před svými; *nezdali* zdali ne – 68 *byl poddal*
vystavil – 69 *se zastavil* se postavil – 70 *jenž což* – 71 *zrušitis směla* zrušiti ses odvá-
žila – 73 *vieře* věrnosti; *u plně se svěřil* plně, zcela důvěřoval

75 *připudila* přiměla – 76 *ochotnostem* laskavostem – 77 *ustavičnosť* stálost –
79 *přivodí* přivádí – 80 *nabádány* podněcovány, sváděny – 82 *nabadač* svůdce –
83 *vzhlédání* vzhlížení, pozornost – 85 *hodně* právem – 86 *jmien* pokládán; *k letóm*
příštlý dospělý, starší muž – 87 *v ženském pochlebenství* vieru zakládá důvěřuje žen-
skému lichocení; *zevnitřníemu okazování* vnějším projevům – 89 *vlastenství* vlastnost –
90 *úmyslové rozpuštění* myslí nevázané, rozmařilé; *nepodobné* nemožné – 92 *vrtilí*
vrtkaví; *zlostní* špatní; *dôvod* důkaz, doklad

97 *ta pokuta o tvé zlosti* posla jest za tvůj zlý skutek přišel ten trest – 99 *od*
hospodáře od hostitele; *vzemši . . . potřebnú* potřebu vzavši potřebné věci – 101 *točičto*
totiž – 102 *vějichu* vály – 103 *právě* správně, dobře – 104 *z mluvíctich*: tj. od lidí; *hla-*
holné rozhlášené – 107 *ovšem (ne)* vůbec (ne) – 107-108 *k moci a k smyslu* se navrátil
nabyl zase vlády a vědomí – 108 *ve mnohé srdce* žalostí s velkým žalem v srdci –
111 *v prostřed* vydávány předkládány – 111-112 *ale aby . . . mohla obměkčena býti* aby
alespoň mohla být ukonejšena – 113 *přísluhující* příslušející – 115 *k přičině* přivozu
pro přeplavbu – 116 *v tovařiství* ve společnosti, v doprovodu

125 *novin se stazoval* dotazoval se na novinky; *předspiešiv* na řeči předběhnul
v řeči – 127-128 *že proto lidé přebývajte* v tom městě i jinde okolo pole jdúce vesele
mysl: že lidé, kteří přebývali v tom městě, si vedli vesele (atque ideo civitatis inco-
las iocunda fore leticia circumductos) – 132 *krámeč* rozkládl rozložil stánek – 136 *v*
kterýchžto *doufanie* měli v které věřili – 139 *pilně* bedlivě, pozorně – 142 *koláče* od-
měny – 144 *předkládající* představující si, připomínající si – 147 *o smrti jeho* horlivě
pracující horlivě usilující o jeho smrt; *namlúvše* přemlouvala – 148 *co však* copak –
151 *s pole* sehnal na útěk zahnal z území – 153 *v této mierce* takto, proto – 155 *směl*
opovážil se – 156 *řečený* vyslovený; *pastorek (štěstie)* nešťastný člověk – 158 *což . . .*
žádosti jakékoli přání – 159 *konečně* v plné míře – 160 *teď* zde – 162 *jeťi* zajmouti –
163 *oděncóm* ozbrojeným vojínům – 164-165 *ty věci, kteréž* prodává, *ať s ním* tržít ať
s ním projednávají koupi těch věcí, které prodává – 166 *po klénoly* pro klenoty –
167 *povrhnu* povalí – 168 *beze všeho* *pochybenie* nepochybně

175 *k přítomnosti* *králově* před krále – 177 *a by . . . sebrali* se a aby se shromáždí-
li – 179 *se stazováchu* dotazovali se – 180 *aby vypravil* aby pověděl – 181 *z toho* tomu,
s tím – 183 *posuzování* názory, návrhy – 187 *jesti* *vymlúval* promlouval – 190 *se čiješ*
cítíš se – 191 *ale jediné* pouze však – 191-192 *kteréhož . . . ustanoví* (špatný překlad)
mysl: jestliže ona rozhodne, aby žil jako dříve – 195 *přistojící* přítomní

199 *važte* uvažujte, přemýšlejte – 200-201 *kteríž láskú* od bohatství berú počátek
v skuku jejichž láska ve skutečnosti má původ v bohatství – 202 *zpsoba* přiro-
zenost, přirozená povaha; *a vždycky mužov cizích žádá* (špatný překlad lat. et vires
eciam extraneas appetit = a vyžaduje vnějších sil, cizích podnětů – překladatel
zaměnil podměty „materia“ = základní látka, hmota a „ženská povaha“ z předcho-
zí věty a v předloze měl nebo chybně četl „viros“ = muže m. „vires“ = síly) a
vždycky touží po cizích mužích – 203 *založení* základní látka, hmota; *tvoru* tvaru –
203-204 *Ó, by . . . tvárnosti* Ó, kéž by základní látka, berouc na sebe jednou tvar,

byla spokojena se svým tvarem – 204-205 z tvorů v tvor pocházeti známo jest z tvaru do tvaru, jak známo, přechází – 205-206 leč jedno ledaže jen – 206 chváleného chvályhodného – 207 řád děj – 214-215 k zadržování sklepův k podpírání klenutí, klenby – 216 zda by se... přihodilo kdyby se podařilo – 218 aby vrátil aby odevzdal – 221 Rudolfa, manžela svého, vidúcieho... s ní pášice zatím co viděl Rudolf..., jak s ní páše (král) – 223 mizernými křičeného Rudolfa hlasy hlasitým nářkem trpícího Rudolfa – 228 svazky jeho zprostil odstranil jeho pouta, zbavil jej pout – 229 oděnie zbroj – 232 vzem vzav – 232-233 nižádný mu z strážných komňaty nepřekazil aniž se mu některý strážce té místnosti pokusil zamezit odchod – 238 plakáchu jich záhuby oplakávali jejich smrt – 240-241 pospiechaním brzkým rychle, spěšně – 243 hnánie útok – 244 jeho aby..., snažili sú se smysl: aby se ho pokusili přemoci, dostat – 247 mužsky směle, statečně – 249 spravováše fídil, vedl; v moci silou – 251 smrti nebezpečnosti nebezpečí smrti – 253 své čeledi svou družinu – 255 ostřehati zachovávat – 259 kterak jie... nad ním pomstil kterak ji za to potrestal

CTIBOR TOVAČOVSKÝ Z CIMBURKA HÁDÁNÍ PRAVDY A LŽI O KNĚŽSKÉ ZBOŽÍ A PANOVÁNÍ JICH

Ctibor Tovačovský z Cimburka (1438-1494), dvorský sudí a pak po 25 let moravský zemský hejtman, byl předním straníkem krále Jiřího na Moravě. Jeho *Hádání Pravdy a Lži* je obsáhlý náboženskopolitický spis, zaměřený k obhajobě politické koncepce vlády Jiřího z Poděbrad. V alegorickém sporu Pravdy a Lži o vládu nad světem předvádí autor z hlediska mocného šlechtického přívržence králova a českého utrakvistu střetnutí své náboženskopolitické strany s římskou církví a s její představou o správném uspořádání světa i s její politickou praxí. Spis vznikl r. 1467, ale známe jej až z pozdějšího tisku, vydaného v Praze r. 1539.

Dílo vyrostlo z ovzduší vášnivých náboženskopolitických sporů, v něž vyústila husitská ideologie po vojenském rozdrčení revolučního hnutí. Autorovo jednostranné zaujetí pro nábožensky teoretickou stránku sporu se projevilo i v nedořešenosti kompoziční výstavby díla; neúměrně převládají traktátové části a tím se odsouvá do pozadí druhá, živější a ještě dnes čtenářsky přitažlivější složka spisu – satirické zobrazení Lži a jejího průvodu a jejich prostřednictvím i záporných jevů v tehdejší společnosti.

V partiích věnovaných Lži a jejím sestrám zachytil autor mnoho příznačných dobových kulturně historických detailů, které slouží k přesnější charakteristice a k zvýraznění chyb odpozorovaných ze skutečnosti. Popisuje-li autor např. příjezd sester Lži do Antiochie k soudu s Pravdou, odpovídá podrobné popsání oděvu Smilstva dobovému módnímu kroji polských žen (na jiném místě autor dříve uvedl, že Smilstvo pochází z Polska). Části věnované Lži jsou navíc osvěženy čtyřmi rozmarnými rozprávkami, většinou bajkami, v nichž autor patrně zpracoval lidová vyprávění. Důležitým prvkem, který spíná Tovačovského Hádání s domácím kulturním prostředím, je líčení soudního sporu Pravdy se Lži; autor tu nevyužil kanonického práva, jak je tomu ve starších spisech s podobnou tematikou, ale líčí spor podle zvyklostí moravského zemského práva, které jako vynikající právník své doby a autor knižní kodifikace moravského zvykového práva dokonale ovládal. Odtud i hojně využívání právníckého jazyka (terminů a formulí) v stylistické vý-